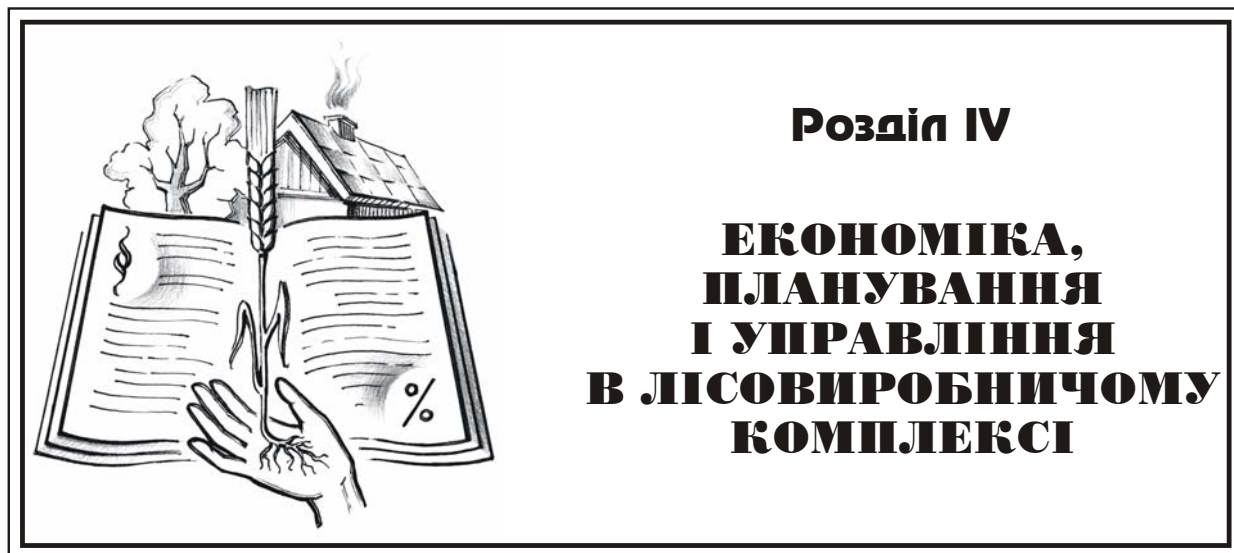

Розділ IV

ЕКОНОМІКА, ПЛАНУВАННЯ І УПРАВЛІННЯ В ЛІСОВИРОБНИЧОМУ КОМПЛЕКСІ

УДК 330.342:330.151 Доц. Я.В. Кульчицький, канд. екон. наук – УкрДЛТУ

ЕКОНОМІЧНА СВОБОДА У КОНТЕКСТІ ЦИВІЛІЗАЦІЙНОГО ВЕКТОРА СУЧАСНИХ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

Досліджуються відкрита економіка та економічна свобода як основа сучасних еколого-економічних систем, аналізуються пріоритетні концепції щодо їх трактування. Обґрунтовується відкритість економіки у широкому і вузькому значенні. Економічне зростання розглядається у контексті динаміки соціального процесу та екологічної безпеки, зумовлених цивілізаційним вектором сучасних еколого-економічних систем.

Doc. Ya.V. Kul'chyts'kyi – USUFWT

Economic freedom in context of civilization vector of contemporary economic systems

Open economy and economic freedom as a base of contemporary economic systems are analysed. There are analysed the superior conceptions for its interpretation.

Key words: the ecological-economic system, open economy, economic freedom, scientific category, systematic approach, complicated system.

Головними підвалинами відкритого суспільства є політична демократія, вільна ринкова економіка і соціальна мобільність. Відкрите суспільство забезпечує максимально допустимий рівень свободи особистості. Це у свою чергу можливе лише тоді, коли політичні свободи доповнюються свободою економічною і навпаки. Основу поняття свободи становлять економічні відносини. Свобода відкриває можливості мислити і діяти в економіці самостійно, покладаючись на власний розум, підприємницькі здібності, ініціативу і сили. Розвиток в індивіда усвідомлення значущості своєї "автономності", своїх економічних прав і свобод відіграватиме все більшу роль у глибоких трансформаційних процесах та загальносуспільному прогресі в цілому. Звільнення людини від нав'язуваних ззовні схем і шаблонів, запропонованих згори способів мислення має безпосереднє економічне значення, сприяє активній дієвій участі людини у сферах матеріального і духовного виробництва. Це у кінцевому підсумку призводить до визнання самоцінності особистості, утвердження впевненості у тому, що людина сама здатна визначити своє місце і призначення у суспільстві й еколого-економічній системі.

Як відомо, ще у XVII ст. нідерландським мислителем Б. Спінозою була висунута й обґрунтована формула, згідно з якою свобода є усвідомленою необхідністю. Це означає, що у кожній життєвій ситуації є лише одна-єдина реальна можливість вибору, найоптимальніший варіант дій, не беручи до уваги випадковостей. Вільна людина діє на основі розуміння цієї можливості, тобто на основі необхідності, пізнаної та усвідомленої. Але чи обов'язково людина і суспільство підкоряються "залізній" необхідності, якою б вона не була – сліпою чи усвідомленою? Чи таке просте розуміння суті суспільно-економічного вибору? У науці все більше утверджується точка зору, згідно з якою суспільно-економічний розвиток є альтернативним. Причому, чим вищий рівень розвитку суспільства, тим більше таких альтернатив. Насправді існує нескінченний діапазон можливостей суспільно-економічного розвитку [4]. При погляді на суспільство, яке динамічно змінюється, стає необхідним сприймати не лише те, що є, а й те, що могло б бути, бачити різні варіанти вибору суспільно-економічного розвитку. Вибір завжди виступає як обдумане надання переваг одному способу економічної дії над іншими, як упорядкування й оптимізація діяльності людей на підставі передбачення та співставлення з проектом результату. При цьому нам видається правомірною позиція С. Киреева, відповідно до якої в сучасних умовах значення соціологічної орієнтації економічної думки суттєво зросло, оскільки соціальні "зсуви" сьогодення істотно змінюють умови всього суспільного розвитку. А звідси впливає загальна методологічна настанова про те, що кожний ступінь економічних перетворень повинен досліджуватися в обумовленості з соціокультурним контекстом [8]. Від себе додамо, що подібної модифікації зазнає сьогодні й теорія економічних систем суспільства, адже всебічно проаналізувати економічні відносини і тенденції динаміки системи неможливо поза зв'язком з соціально-політичним та культурним процесами, а також з екологічними проблемами. Недаремно тому на порозі XXI ст. пошуківали теоретичні пошуки концепції побудови екологічно збалансованої економіки [3; 9]. Крім того, цей підхід лежить в основі сучасної методології типологізації та порівняння еколого-економічних систем.

Економічна свобода надає однакові права усім учасникам ринку: продавцям, покупцям, підприємцям та найманим працівникам. Економічна свобода як головна цінність ринкового господарювання виявляється у конкретних економічних правах індивіда і, насамперед, у його праві володіти приватною власністю і самостійно діяти у сфері економіки. Економічною основою свободи є приватна власність. Суть свободи і приватної власності з точки зору їх економічного виміру співпадають. Історично саме приватна власність у західних країнах була тим фундаментом, на якому утверджувалась свобода і народжувалась сучасна демократія. Економічний вимір свободи має багато аспектів і передбачає свободу виробляти і споживати, свободу продавати і купувати, свободу наймати і найматися. Загальновідомо, що базисом ринкової економіки є свобода конкуренції, яка пов'язана з принципом "Laissez faire, laissez passer" ("Дозвольте все робити, дозвольте процесам йти так, як вони йдуть"). Якщо конкурентна економічна діяльність призводить у кінцевому

підсумку до блага суспільства, то зрозуміло, що цю діяльність не варто обмежувати. Завдання держави у такій ситуації полягає у тому, щоб підтримати і захистити економічну свободу. Держава повинна створити такі сприятливі умови, за яких кожна людина мала б змогу на ділі реалізувати економічну свободу [5, С.151-156].

Аналізуючи ці та пов'язані з ними теоретичні і методологічні проблеми дослідження становлення і функціонування відкритого суспільства, відкритої економіки, відомий американський фінансист і мислитель Дж. Сорос у книзі "Криза глобального капіталізму: Відкрите суспільство під загрозою" (К.: Основи, 1999) насамперед намагається збагнути внутрішні об'єктивні причини саморуйнування комуністичної економічної системи як антипода цивілізаційному вектору сучасних еколого-економічних систем. З цього приводу він пише: "Наша теоретична база свідчить, що в далеких від рівноважних умовах закритого суспільства обов'язково виникають викривлення, немислимі у відкритих суспільствах. Кращого доказу цієї тези, ніж радянська економіка, годі й шукати. Комуністична система не визнає ціни капіталу. Точніше кажучи, вона не визнає концепцію власності. Як наслідок, економічна діяльність за радянської, тоталітарної системи просто не є економічною... З початком "перебудови" за правління М. Горбачова у Радянському Союзі процес дезінтеграції перейшов у свою кінцеву стадію, оскільки ця реформа мала політичний характер, а згаданий вище "золотий період" було пропущено. При цьому економічна користь від реформи виявилася близькою до нуля. Як тільки життєвий рівень почав падати, громадська думка повернулася проти режиму, що призвело до катастрофічного прискорення і, зрештою, вилилося у тотальний колапс Радянського Союзу" [7, С.87-89].

Натомість, розмірковуючи про становлення відкритого суспільства, Дж. Сорос зазначає: "Представницька демократія і ринкова економіка є ключовими складовими відкритого суспільства, оскільки утворюють фундамент для побудови механізму для регулювання ринків, особливо фінансових, і створення певних структур для збереження миру, законності й правопорядку у світовому масштабі. Проте, яку саме форму приймуть ці структури на підставі цих двох складових, визначити неможливо. Будь-які спроби вплинути на дійсність ззовні означають порушення принципів відкритого суспільства" [7, С.118].

Крім власне ринкової економіки, ще однією важливою підвалиною відкритого суспільства виступає соціальна мобільність. Як підкреслює соціальний економіст і соціолог П. Бергер, відкрите суспільство характеризується відкритістю системи соціальної стратифікації, яка створює можливості для індивіда піднятися соціальною "драбиною" та посісти краще місце у суспільній ієрархії [2].

Відкритість суспільства поширюється на всі підсистеми загальносуспільної системи, у т.ч. й на еколого-економічну. Це зумовлює формування відповідного її типу – відкритої економіки. Як зазначає у своїй актуальній і цікавій праці Л. Яремко, відкрита економіка, згідно з визначенням Оксфордського фінансового тлумачного словника, – це така, "...у якій значна

частка товарів і послуг продається і купується на світовому ринку" [11]. Безумовно, це визначення видається дещо звуженим, адже акцентується увага насамперед на міжнародній торгівлі і не враховуються інші важливі моменти функціонування ринкової економічної системи. У зв'язку з цим, ми поділяємо точку зору Л. Яремко, яка пропонує трактувати відкритість економічної системи у широкому і вузькому значенні [11].

У широкому розумінні відкритою можна вважати еколого-економічну систему, у якій мають місце економічна свобода, конкуренція, відкритість і гарантії для зовнішніх інвестицій, обмежена економічно-регулююча роль держави та ін. Це створює належні умови для економічної самореалізації особистості. Ефективність відкритої економіки вирішальним чином забезпечується економічною свободою. Економічна свобода, а у підсумку й політична забезпечується наявністю інституту приватної власності. Саме володіння майном породжує справжню незалежність і свободу людини. З цього приводу відомий економіст Ф. Гайєк наголошує: "...приватна власність є головною гарантією свободи, причому не лише для тих, хто володіє цією власністю, але й для тих, хто нею не володіє. Лише тому, що контроль над засобами виробництва розподілений між багатьма не пов'язаними між собою власниками, ніхто не має над нами неподільної влади, і ми як індивіди можемо приймати рішення і діяти самостійно" [10].

У посттоталітарних суспільствах економічна свобода прискорює процес адаптації людей до ринкових умов праці і життя. Люди починають виконувати нові економічні ролі, вчать знаходити нові види занять, нові робочі місця. Більшість з них усвідомлює нові цінності у сфері економіки. Поступово зникає комплекс економічної неповноцінності, типовий для адміністративно-командної економіки патерналістського суспільства. На основі економічної свободи все більше людей реально включаються до ринку, поступово знаходять себе у нових конкурентних умовах, що безперервно змінюються. Перехід до утвердження економічної свободи в Україні та інших постсоціалістичних країнах висунув низку проблем, яких раніше не існувало. Йдеться, насамперед, про знаходження шляхів вирішення дилеми "свобода – обмеження". Нічим не обмежена економічна свобода несе у собі заряд руйнації, потенцію необмеженої анархії. Поступово у наше суспільство приходить розуміння того, що важливою є не свобода сама по собі, а свобода як умова і стимул економічного розвитку. З цього приводу К. Поппер обґрунтовує необхідність свідомих інтервенцій з боку держави, спрямованих на забезпечення рівноваги еколого-економічної системи. Він формулює так заний "парадокс свободи", зміст якого полягає у тому, що необмежена, абсолютна свобода може бути навіть руйнівною, більше того, "...свобода ... перестає існувати, якщо вона необмежена" [6].

Відомий соціальний економіст В. Лагутін у своїй фундаментальній і вельми актуальній праці "Людина та економіка: Соціоекономіка" (К.: Просвіта, 1996) виділяє такі основні складові економічної свободи в умовах ринкової економічної системи: 1) свобода без перепон виражати потреби і бажання (попит) не лише для того, щоб про це знали потенційні виробники, а й для то-

го, щоб про це могли знати люди з такою ж потребою; 2) свобода виробляти товар залежно від попиту на нього; 3) свобода продавати (пропонувати) свій товар так, щоб про це було відомо не лише споживачу, а й конкуренту, який випускає аналогічний товар; 4) свобода вибирати з пропонованих на ринку товарів те, що найбільше підходить споживачу; 5) свобода посередницької діяльності у відносинах між виробником і споживачем через транспорт, гуртову і роздрібну торгівлю [5, ст.158].

Реалізація економічних свобод є суперечливим процесом. Відбувається безперервне зіткнення економічної доцільності з панівними морально-етичними цінностями. Зокрема, цю дилему спостерігаємо при вирішенні екологічних проблем. Суспільство вимушене за таких обставин формувати певну сукупність правових норм, які у кінцевому підсумку дещо обмежують економічну свободу. Проте такі норми відповідають потребам усього суспільства і повинні будуватися на загальнолюдських етичних принципах.

У вузькому розумінні відкрити економіку характеризують не тільки міжнародна торгівля, але й готовність держави до економічного співробітництва на міжнародній арені, до участі у вирішенні глобальних соціальних, гуманітарних, екологічних, культурних, інформаційних та інших проблем. Міжнародні економічні відносини не зводяться лише до обміну результатами економічної діяльності. Паралельно відбувається взаємообмін духовними цінностями, поглядами, ідеями, інформацією і т.п. Зокрема, згідно з відомим висловлюванням Д. Белла, доступ до інформації виступає умовою забезпечення свободи людини [1].

Таким чином, можна виявити глибокий взаємозв'язок та взаємозумовленість відкритого суспільства і відкритої економіки. Політично відкриті суспільства створюють сприятливі передумови для забезпечення економічної свободи, належного функціонування еколого-економічної системи і, відповідно, – економічного зростання. Водночас важливо підкреслити, що людині необхідна не тільки економічна свобода, але й соціальний захист. Соціальний захист і соціальна безпека особливо важливі у такому суспільстві, де має місце значний рівень ринкового ризику. Поеднати у собі принцип свободи на ринку з принципами соціальної справедливості і соціального захисту людини, екологічної безпеки дозволяє концепція і практика соціального ринкового господарства.

Література

1. Андрущенко В.П., Михальченко М.І. Сучасна соціальна філософія. – К.: Генеза, 1996. – С. 368.
2. Бергер П. Капіталістична революція: П'ятдесят пропозицій щодо процвітання, рівності і свободи/ Пер. з англ. – К.: Вища школа, 1995. – С. 76.
3. Гринів Л.С. Екологічно збалансована економіка: проблеми теорії. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2001. – 240 с.
4. Економічна теорія: макро- і мікроекономіка/ За ред. З. Ватаманюка та С. Панчишина. – К.: Альтернативи, 2001. – С. 537-552.
5. Лагутін В.Д. Людина та економіка: Соціоекономіка. – К.: Просвіта, 1996.
6. Поппер К. Відкрите суспільство та його вороги. Т.1/Пер. з англ. – К.: Основи, 1994. – С. 135.

7. Сорос Дж. Криза глобального капіталізму: Відкрите суспільство під загрозою. – К.: Основи, 1999.

8. Трансформація моделі економіки України (ідеологія, протиріччя, перспективи). Ін-т екон. прогнозування/ За ред. акад. НАН України В. Гейця. – К.: Логос, 1999. – С. 32-33.

9. Туниця Ю.Ю. Екологічна Конституція Землі. Ідея. Концепція. Проблеми. – Львів: Видавничий центр Львівського національного університету імені І. Франка, 2002. – 298 с.

10. Хайек Ф. Дорога к рабству/ Пер. с англ. – М.: Экономика, 1992. – С. 83.

11. Яремко Л.А. Відкрите суспільство та відкрита економіка у контексті ринкової трансформації// Вісник Львівської комерційної академії. – Серія економічна. – Вип. 8. – Львів: вид-во ЛКА, 2001. – С. 148.

*Проф. Ю.І. Стадницький, д-р екон. наук – НУ "Львівська політехніка";
доц. О.І. Руда, канд. екон. наук – УкрДЛТУ*

МЕХАНІЗМ РИНКОВОГО ЛІЦЕНЗУВАННЯ У ФІНАНСУВАННІ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

Наведено приклад функціонування глобального ринку ліцензій на право викидів парникових газів.

Yu.I. Stadnyts'ky – NU "Lvivs'ka politekhnika"; O.I. Ruda – USUFWT

The system of market licensing in the sphere of the financing of the environmental protection

The article contains an example of the global market of licenses for effluent of poisoning greenhouse gases functioning. From the view of the influence to the planet climate it does not real matter where on the Earth and in what way the ejection of greenhouse gases will be decreased. So this 5.2 % reduction can be held with the help of "the cells conception", which allows to resolve not only ecological, but also economical problems.

Оскільки, з точки зору впливу на клімат планети, практично не має значення, в якому саме місці Землі та яким способом знижено емісію парникових газів, їхнє 5,2 %-е скорочення може відбуватися не шляхом здійснення паушального підходу (коли на різних джерелах забруднення відбувається скорочення викидів на однаковий відсоток), а шляхом реалізації так званої "концепції чарунки", яка при розв'язанні проблеми скорочення емісії забруднень дає змогу брати до уваги не лише екологічну, але й економічну сторону справи.

За цією концепцією, підприємства-джерела антропогенного забруднення довкілля (АЗД), що локалізовані на певній території (чарунці), розглядаються як одне джерело. У межах такої виділеної території мінімізація протизабруднюючих затрат можлива на основі оптимального їх розподілу між підприємствами-забруднювачами. Адже джерела забруднення (підприємства) внаслідок низки причин (передусім, різних технологій виробництва продукції, масштабів діяльності, віку виробничого обладнання тощо) характеризуються різними кривими залежності рівня граничних затрат (РГЗ) на одиницю скорочення емісії забруднень. Так, за даними Генерального оцінюючого бюро США, граничні затрати на запобігання (у фунтах за добу) викидів вуглеводню перебувають у межах 80-300 дол., тобто співвідношення між значеннями РГЗ на різних підприємствах становить більше 40 разів.